

वडवा

(शिवः । यथा, महाभारते तस्य सहस्रनाम-
कीर्तने । ११ । १० । १०६ ।
“वडिको वडुकी वडो वडुलचन्दनन्दः ।
धारपीषो महाजगुरलोलस महौषधः ॥”)
व(व)डुला, स्त्री, (वडुल + टाप् ।) कटुका । इति
राजनिघण्टः ।
व(व)डुली, स्त्री, (वडुल + गौरादित्वात् डीष् ।)
काकोली । इति शब्दचन्द्रिका ।
व(व)डुलः, पुं, (वडुल । एषोदरादित्वात् दीर्घः ।)
वडुलवृक्षः । इति शब्दरत्नावली ।
व(व)डुलका, स्त्री, (वडुलानां वडुलकाणां इत्यन्तं
गतिर्यञ् ।) वडुलका । वातावर्जितशाखा । इति
मेदिनी । के, २०२ ।
वडुलः, पुं, वडुलः । इति त्रिकाण्डशेषः ।
वड, पेश्ये । इति कविकल्पद्रुमः । (भा०-पर०-
अक०-सेट् ।) पेश्यमिह वडुलमम् । वडुल
वीरो योडुं समर्थः स्यादित्यर्थः । इति
दुर्गादासः ।
व(व)डुवा, स्त्री, (वडुं वातीति । वडु + वा + कः ।
टाप् । डलवोरैक्यात् लस्य ड्लम् ।) घोटकी ।
इत्यमरः । २ । ८ । ४३ । (यथा, महाभारते ।
२ । २२२ । ४५ ।
“वडुवानानु सुडानां चक्राशुसमवर्षवाम् ।
इदौ जनार्दनः प्रीत्या सहस्रं हिमभूषितम् ॥”
अस्या दुग्धगुणा यथा,—
“रूपोष्णं वडुवाचौरं वडुं शीतानिलापहम् ॥”
इति भावप्रकाशस्य पूर्वखण्डे द्वितीये भागे ।
वडुवारूपधारिणी रुष्यपत्नी संज्ञा । यथा,
मार्कण्डेयपुराणे । ७७ । २३ ।
“रुष्यतापमनिष्कन्ती तेजसस्तस्य विभ्यती ।
तपश्चार तत्रापि वडुवारूपधारिणी ॥”
अस्या विशेषविवरणम् तत्रैव विशेषतो द्रष्टव्यम् ।
द्वितीया रुष्यपत्नी । इति केचित् । यथा, भाग-
वते । ८ । १६ । ८—६ ।
“विवस्वतश्च इ जाये विवस्वतसुते उमे ।
संज्ञा ह्याया च राजेन्द्र । वे प्राग्भिहिते तव ।
द्वितीया वडुवामेके तासां संज्ञासुतास्तथा ।
यमो यमी आशुदेवभ्यायायाश्च सुतान् द्रष्टुम् ॥”)
अश्विनोत्पन्नम् । इति ज्योतिषम् । (गारी-
विशेषः । इति हेमचन्द्रः ।) हावी । यथाह नारदः ।
“भक्तदासश्च विज्ञेयस्तथैव वडुवास्ततः ॥”
वासुदेवस्य कन्यामखाता परिचारिका । इति
हरिवंशः । ३५ । ३ ।) वाडुवायिः । अख्योत्-
पत्तिर्यथा,—
“अथाकाशगतो देवाः क्रुद्धं वडुवा महेश्वरम् ।
प्रवीह्य जगतां नाथ । कामे क्रोधं परिलज्ज ।
इति स वदतां तेषाममराणां तदाजलः ।
जलाटचक्षुःसम्भूतो भस्माकार्योऽसौभवम् ।
त्रया क्रोधानलं शम्भोर्ध्वान्तं सकलान् जनान् ।
वडुवारूपिणं चक्रे देवानां प्ररतस्तदा ।
वडुवां तां तदा देवाः सौम्यां ज्वालामुखीं
शुभाम् ।

वडुवा

वडुवा निर्विघ्नमनसो बभूवुः पूर्वंपीडिताः ।
वडुवां तां समादाय तदा ज्वालामुखीं विधिः ।
सागरं प्रययौ लोकहिताय जगतां प्रभुः ।
गत्वाथ सागरं ब्रह्मा प्रोवाच परिपूजितः ।
यथावत्तेन विप्रन्नाः समयश्च निदेशयन् ॥
अयं क्रोधो महेशस्य वडुवारूपधृक् त्वया ।
ज्वालामुखः सदा घोर्यो यावन्न विलयाम्यहम् ।
यदा त्वामहमागम्य वदामि सरितापते । ।
तदा त्वया परिहाण्यः क्रोधोऽयं वडुवामुखः ।
भोजनं भवतस्त्वोयमेतस्य तु भविष्यति ।
यत्रादेव विधायोऽयं यथा नो याति चान्तरम् ।
इत्युक्तो ब्रह्मणा विन्धुरङ्गीचक्रे तदा क्रुधम् ।
यहीतुं वडुवावक्त्रं शम्भोश्चाशक्यमप्यरम् ॥
ततः प्रविशो जनधौ पावको वडुवामुखः ।
वार्योऽविविद्धस्य ज्वालामालाविदीपितः ॥”
इति कालिकापुराणे ४१ अध्यायः ।
(गदीविशेषः । यथा, महाभारते । १२ । २९ । १२४ ।
“तमसा नर्मदा चैव नदी गोदावरी तथा ।
वेक्षोपवेद्या भीमा च वडुवा चैव भारत ॥”
तीर्थभेदः । यथा, महाभारते । ३ । ८२ । ८८ ।
“ततो गच्छेत् वडुवां त्रिभु लोकेषु विभ्रुताम् ।
पश्चिमायानु सन्ध्यायां उपस्युञ्ज यथाविधि ॥”)
व(व)डुवास्ततः, पुं, (वडुवाया दास्या स्ततः ।)
पञ्चदशदासान्तर्गतदासविशेषः । यथा,—
“भक्तदासश्च विज्ञेयस्तथैव वडुवास्ततः ॥”
इति नारदः ।
वडुवा हावी तस्मिन्नादङ्गीकृतदासः । इति
दायक्रमसंग्रहः । कुत्रचित् वडुवावर्तो वडुवा-
वृत्तोरपि पाठः ।
व(व)डुवायिः, पुं, (वडुवायाः सप्तदशत्यायाः
घोटका मुखस्योऽपि ।) सप्तदश्यायिः । (अस्य
विवरणम् वडुवानलशब्दे द्रष्टव्यम् ।)
व(व)डुवानलः, पुं, (वडुवाया अजलः ।) वडुवायिः ।
तत्पर्यायः । अलिखेन्वनः २ वडुवामुखः ३ काक-
ध्वजः ४ वाजिनः ५ खन्दायिः ६ लवणुक् ७
काष्ठयुक् ८ । इति त्रिकाण्डशेषः । औज्यैः
६ वाडुवः १० । इत्यमरः । १२ । १५६ । उर्वस्य
वडुवरपत्न्यम् औज्यैः ७ । वडुवायां विद्यमानो
वाडुवः ७ । वडुवाया अजलो वडुवानलः ।
आधाराधियभावसमन्वः । पुरा किञ्च उर्वस्य
सुमिना अयोनिजं पुत्रमिच्छता वडुवो मयितं
तत्र ज्वालामयः पुत्रो जातः स च सप्तदश
वडुवास्तुले अयस्यापितः । इति पौराणिकाः ।
इति तदुक्तायां भरतः । ७ । तस्य विवरणं
यथा,—
“औज्यस्तु तपसाविद्यो निवेशोऽयं हुताशने ।
ममत्येकेन दर्भेण सुतस्य त्रतधारिणम् ।
तस्योऽयं सहसा भित्वा ज्वालामालीं शान्दिनः ।
जगतो दहनाकाङ्क्षी पुत्रोऽयिः समपद्यत ।
औज्यस्योऽयं विनिर्भेद्य औज्यो नामान्तकी-
रुजः ।
दिग्घ्नश्चिव लोकांस्वीदु जग्मे परमकोपनः ॥

वडुवा

उत्पन्नमानसोवाच पितरन्धीनया गिर ।
सुधा मे वाधते तात ! जगद्गुणे त्वजस्य माम् ॥
त्रिदिवारोहिभिर्ज्वालैर्जुम्भमाशो दिशो दृश ।
निर्देहन् सर्वभूतानि वदथे सोऽन्तकोऽनलः ॥
एतस्मिन्ननरे ब्रह्मा सुनिर्मायै समागतः ।
उवाच वार्यतां पुत्रो जगतस्त्वं दयां कुरु ।
अस्यापत्न्यस्य ते विप्र ! करिष्ये स्यान्सुतमम् ।
तथ्यमेतन्मम वचः श्रुत्वा त्वं वदतांवरं ॥
औज्यं उवाच ।
घन्धोऽस्मादुदहतीऽयि यन्मोऽय भगवान्
शिशोः ।
मतिमेतान्ददातोह परमाणुगुहाय वै ।
प्रभातकावे संप्राप्ते काङ्क्षितये समागमे ।
भगवंस्तर्पितः पुत्रः कैर्हथैः प्राश्रयते सुखम् ॥
कुञ्च वास्य निवासः स्याद्भोजनम् किमात्मकम् ।
विधास्यतीह भगवान् वीर्यतुल्यं महौषधः ॥
ब्रह्मोवाच ।
वडुवामुखेऽस्य वसतिः सप्तदश वै भविष्यति ।
मम योनिर्जनं विप्र ! तत्र मे तीर्थदं सुखम् ॥
अत्राहमासे नियतं पित्रन् वारिमयं हविः ।
तद्विज्ञेय पुत्रस्य विद्वज्ज्ञानयश्च तम् ॥
ततो युगान्ते भूतानां मेघवाहश्च पुत्रक ! ।
वहति विचरिष्यावो निर्युरासकराविह ।
एवोऽभिरन्तकावे तु सज्जिनाश्री मया हतः ।
दहनः सर्वभूतानां वदेवास्तुररचवाम् ॥
एवमस्मिन्नि तं योऽयिः संवृतज्वालामखलः ।
प्रविशेशाश्वसुखं विप्रनष्टान्तरप्रथम् ॥”
इति मात्से १५० अध्यायः ।
(मदनदहनाय इत्यनेनसप्तदशतीर्थिरपि वडुवा-
नलः । अस्य प्रमाणादिकं वडुवाशब्दे द्रष्टव्यम् ।)
कङ्काया इत्येव एषियाश्चतुर्ष्वभागरूपस्थान-
विशेषः । इति सिद्धान्तशिरोमणिः । (वटि-
कौषधविशेषः । यथा,—
“सुडुतान्दस्य भागेकं मरिचस्य तथैव च ।
विषं तत्तुल्यकं दद्यात् तस्मिन् द्रष्टव्यं चैतम् ॥
लाङ्गनीरसंयुक्तं तस्मिन् पुटके पचतु ।
रत्नकाहितयं वापि जितयं वा प्रकल्पते ।
दोष शोषसमायुक्तश्चिदोषशमनो भवेत् ।
भक्षयेत् पवने चोपै वडुवानलसंश्रितम् ॥
इति वडुवानलो रवः ॥”
इति वैद्यकरसंग्रहवारचर्ये च्चर्याधिकारे ।)
व(व)डुवामुखः, पुं, (वडुवाया घोटका मुखमभय-
त्नेनास्यस्य । अर्धे आदित्वात् अच् ।) वडुवा-
नलः । इति हेमचन्द्रः । (यथा, हरिवंशे ।
६७ । २२ ।
“वा यथैवावैपगता तथैव वडुवामुखे ॥”
महादेवस्य मुखमित्येके । यथा, महाभारते ।
७ । २०० । ११२ ।
“तस्य देवस्य यद्वक्तं सप्तदश तदतिहत ।
वडुवामुखेति विख्यातं पित्रकोपमयं हविः ॥”
महादेवस्य नामभेदः । यथा, महाभारते ।
१२ । १७ । ५५ ।